ANEMON

Muş Alparslan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi

ISSN: 2147-7655

Muş Alparslan University Journal of Social Sciences

Cilt:2 Sayı:2 Aralık 2014 Vol:2 No:2 December 2014

ANEMON

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Sahibi

Muş Alparslan Üniversitesi Adına

Prof. Dr. Nihat İNANÇ (Rektör)

Editör

Doç. Dr. Emin ÇELEBİ

Editör Yardımcıları

Doç. Dr. Abdülcelil BİLGİN

Yrd. Doç. Dr. Cemil ORUÇ

Yrd. Doç. Dr. Ercan ÇAĞLAYAN

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Bayram COŞKUN

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT

Doç. Dr. Abdullah KIRAN

Doç. Dr. Abdülcelil BİLGİN

Doç. Dr. Emin ÇELEBİ

Yrd. Doç. Dr. Cemil ORUÇ

Yrd. Doç. Dr. Ercan ÇAĞLAYAN

Yrd. Doç. Dr. Kadir ÜÇAY

Yrd. Doç. Dr. M. Kamil COŞKUN

Yrd. Doç. Dr. Nurullah ULUTAŞ

Yrd. Doç. Dr. Reşat AÇIKGÖZ

Sekreterya

Arş. Gör. Bahattin ÇATMA

Arş. Gör. Berat ÇİÇEK

Arş. Gör. Kübra KULAKLIKAYA

Arş. Gör. Yunus ENTERİLİ

Grafik Tasarım

Erdal YILDIZ

İÇİNDEKİLER

OSMAN BİN AFFÂN'IN HALİFE SEÇİLMESİ VE SEÇİM ŞÛRASININ TARAFSIZLIĞI

THE SELECTION OF OTHMAN IBN AFFÂN AS A CALIPH AND THE NEUTRALITY OF ELECTORAL COUNCIL

Mehmet DALKILIÇ

9 - 22

KUR'ÂN-I KERÎM'DE İRŞÂD BAĞLAMINDA "MÜCADELE" KAVRAMININ İNCELENMESİ

EXAMINING THE CONCEPT OF STRUGGLE BY GUIDANCE TACKLES IN THE HOLY QUR'AN

Esra HACIMÜFTÜOĞLU

23 - 42

الدلالات اللغويَّة للماء في النص القرآني
دراسة بلاغية

KUR'AN-I KERIM'DE SU: DİL AÇISINDAN ANALİZİ

Luay hatem YAQOOB

43 - 62

TÜRKİYE'DEKİ İNSAN HAKLARI ÖRGÜTLERİNİN KUR'ANÎ REFERANSLARI

THE QURANIC REFERENCES OF HUMAN RİGHTS ORGANIZATIONS IN TURKEY

Murat KAYACAN

63 - 73

DİN, DİNDAR, DİNDARLIK: ÖZELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME

RELIGION, RELIGIOUS, RELIGIOUSNESS: A SELF-CRITICAL EVALUATİON

Doç. Dr. Abdülcelil BİLGİN

75 - 84

İLK DÖNEM TASAVVUF KÜLTÜRÜNDE HORASAN MELÂMÎLİĞİ VE ANADOLU'DA BİR MELÂMÎ KARAKTER: ZEMBİLFROŞ

KHORASAN MELAMIS AND A MELAMI CHARACTER IN ANATOLIA IN THE FIRST PERIOD OF SUFI CULTURE: ZEMBILFROSH

Naci Özsoy

85 - 99

PLATON VE ROUSSEAU'DA İNSAN DOĞASI BAĞLAMINDA EĞİTİM

PLATO'S AND ROUSSEAU'S UNDERSTANDING OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF HUMAN NATURE

Vildan BURKAZ

101 - 112

DOSTOYEVSKİ'NİN ROMANLARINDA VAROLUŞÇU TEMALAR

EXISTENTIAL THEMES IN DOSTOYEVSKY'S NOVEL

Mehmet Fatih IŞIK

113 - 120

İSKOÇYA'NIN 18 EYLÜL 2014 BAĞIMSIZLIK REFERANDUMU'NUN TARİHSEL SÜRECİ

HISTORICAL PROCESS OF SCOTTISH INDEPENDENCE REFERENDUM IN 18 SEPTEMBER 2014

Yunus ENTERİLİ

121 - 136

FEYERABEND'İN "BİLGİ ÜZERİNE ÜÇ SÖYLEŞİ" İLE "ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM" YAPITLARI IŞIĞINDA BİLGİ SOSYOLOJİSİ VE BİLİM ÜZERİNE BİR İNCELEME

A STUDY ON KNOWLEDGE SOCIOLOGY AND SCIENCE IN CONSIDERATION OF FEYERABEND'S WORKS "THREE DIALOGUES ON KNOWLEDGE" AND "SCIENCE IN A FREE SOCIETY"

Ceren YEĞEN

137 - 150

KLASİK KAMU YÖNETİMİ YAPISINDAN YERELLEŞMEYE GEÇİŞ: YÖNETİŞİM KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

TRANSITION FROM CLASSICAL PUBLIC ADMINISTRATION TO DECENTRALIZATION: AN ASSESSMENT IN THE CONTEXT OF GOVERNANCE

Konur Alp DEMİR

151 - 171

YENİ YÖNETİMİN ANA UNSURLARI; YERELLEŞME, DEMOKRATİKLEŞME VE İL ÖZEL İDARESİ

MAIN ELEMENTS OF NEW ADMINISTRATION; LOCALIZATION, DEMOCRATISATION AND SPECIAL PROVINCIAL ADMINISTRATION

Songül DEMİREL

173 - 187

İŞBİRLİKLİ SORUN ÇÖZME YÖNTEMİYLE OKULDA ÇOCUK OYUN ALANLARININ OLMAMASI SORUNUNUN TESPİTİ VE ÇÖZÜMÜ

THE DETERMINATION AND SOLUTION OF THE PROBLEM ABOUT NOT HAVING CHILDREN PLAYGROUND IN SCHOOL WITH COOPERATIVE PROBLEM SOLVING METHOD

Sakine KAYA - Fatih KAYA

189 - 209

KÜRESELLEŞME SÜRECİ VE EĞİTİME ETKİSİ

GLOBALIZATION PROCESS AND ITS EFFECTS ON EDUCATION

Esen ESER

211 - 224

IDENTIFYING LEARNER STRATEGIES OF UNIVERSITY STUDENTS IN AN EFL CONTEXT

YABANCI DİL OLARAK İNGİLİZCE BAĞLAMINDA ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN DİL ÖĞRENME STRATEJİLERİNİN BELİRLENMESİ

Sabahattin YEŞİLÇINAR

225 - 239

MEHMET ÖZGER'İN ŞİİRİNDE TASAVVUFİ YOLCULUK

MYSTICAL JOURNEY IN MEHMET OZGER'S POETRY

Turan GÜLER

241 - 259

BİTLİS MERKEZ AĞZINDAN DERLEME SÖZLÜĞÜNE KATKILAR

THE ADDITIONS TO THE DICTIONARY OF COMPILATION FROM BİTLİS'S CENTRAL DIALECT

Fethullah ÇİFTÇİ

261 - 272

MÜSLÜMAN İRAN'DA ZERDÜŞTÎ KİMLİĞİNİN İNŞASI

CONSTRUCTING ZOROASTRIAN IDENTITY IN MUSLIM IRAN

Paulina NIECHCIAT

Çev: Mehmet Emin SULAR - Mehmet SALMAZZEM

273 - 285

ANEMON
Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
ISSN: 2147-7655
Cilt:2 Sayı:2 Aralık: 2014

OSMAN BİN AFFÂN'IN HALİFE SEÇİLMESİ VE SEÇİM ŞÛRASININ TARAFSIZLIĞI

THE SELECTION OF OTHMAN IBN AFFÂN AS A CALIPH AND THE NEUTRALITY OF ELECTORAL COUNCIL

Mehmet DALKILIÇ*

Özet

644 yılında ikinci halîfe Ömer bin Hattâb Medine şehrinde Ebu Lü'lü tarafından suikasta uğradıktan sonra kendisinden yerine geçecek bir kişi tayin etmesi istendi. O, halifelik yükünü üzerine almak istemedi. Bununla birlikte altı kişiden oluşan seçim şûrasını önerdi. Daha sonra şura üyelerini belirledi ve onlara kendi aralarından birini halife olarak seçmelerini söyledi. Şûra üyelerine halifenin ölümünden sonra bir seçim yapmaları için üç gün süre verdi. Halifenin ölümü üzerine toplanan şûra üyeleri iki gün tartıştılar ancak kendi aralarında bir halife seçemediler. Bu esnada Abdurrahmân bin Avf yarıştan çekilmeyi ve şûra başkanı olmayı önerdi ve onun önerisi diğer üyeler tarafından kabul edildi. Seçim Hz. Ali ve Hz. Osmân arasında geçti. Nihayetinde Muhacirler, Ensâr ve garnizon şehir komutanları Mescidi-i Nebevi'de toplandı Abdurrahmân bin Avf, Osmân bin Affân'ı halife olarak ilan etti.

İslâm Tarihinde üçüncü halifenin seçimi tartışmalı bir mesele olduğu için, seçim sürecini ve seçim şûrasının tarafsızlığını bu çalışmada açıklamaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ömer b. Hattâb, Seçim şûrası, Abdurrahmân bin Avf, Osman bin Affân

Abstract

When Second Caliphate Umar b. al- Khattâb was assassinated by Abû Lu'lu'ah in 644 in Medinah City, it was suggested to him that he should appoint a successor.He didn't want to take on borden of the caliphate. At the same time he suggested an electoral council that consisted of six persons. Later he nominated the members of electoral council and told them to choose a successor from among themselves.After the death of the caliph, the members of the electoral council were allegedly given three days to make a choice. The members of electoral council met after the death of the caliph but they didn't choose a successor from among themselves. The while Abd al-Rahmân b. Awf suggested to withdraw from the competition and to be the president of council himself. His offer was accepted by other members. The election was between Ali and Othman. Finally Muhajirun, Ansâr and com

* Yrd.Doç.Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, m.dalkilic@alparslan.edu.tr

mmanders from garrison cities assambled in The Mosque of the Prophet. Abd al-Rahmân b. Awf announced Othman ibn Affân as a caliph.

Because the selection of third caliphate is a vexed question in İslamic History, thus in this study we will explain the stage of election and the neutrality of electoral council.

Key Words: Umar b. al- Khattâb, the Electoral council, Abd al-Rahmân b. Awf, Othman ibn Affân

GİRİŞ

Hz. Peygamber'in vefatının ardından yaşanan kısa süreli siyasi kaos, Ebu Bekir'in halîfe seçilmesi[1] ile sona erdi. Gerçekte ilk halîfe Hz. Ebu Bekir toplumun önemli bir kısmının desteğini sağlamış olsa da kendisine muhalif olanlar yok değildi.[2] Ancak bu durum siyasi bir istikrarsızlığı ya da mevcut halîfenin meşruiyetini tartışmaya yol açacak bir etkiyi beraberinde getirmedi. Bu yüzden olsa gerek Hz. Ebu Bekir yönetici olmasına rağmen ısrarla hilafetini reddedenlere veya kendisine yapılacak biati geciktirenlere karşı, aceleci ve cezalandırıcı değil aksine sabırlı ve hoşgörülü bir tavır sergiledi. Hatta halîfeliği hakkında aleyhinde söz söylenmesini şahsi bir problem olarak algılamadı ve bu tür söylemler içerisinde olan yetenekli kişilere idari ve askeri alanda görev vermekten çekinmedi.[3]

Hz. Ebû Bekir döneminde ortaya çıkan ve "ridde" olarak bilinen dinden dönme ve isyan hareketleri; bu tehdidi savuşturma refleksi ile toplumun birlik olmasına; dolayısıyla şiddeti azalan hilafet tartışmalarının arka plana atılmasına ve bu süre zarfında meselenin gündemden düşmesine neden oldu. İki yıla yaklaşan yönetimi esnasında isyan hareketleri ile meşgul olan ve bu hareketlerin sona ermesi üzerine Irak-İran ve Şam cephesine ağırlık veren Hz. Ebû Bekir; vefatından önce toplumun menfaatini düşünerek kendi yerine bir halef seçmeye karar verdi.[4] Halifenin kendisinden sonra düşündüğü isim Hz. Ömer idi. O, hassasiyet gerektiren bu meselenin bir oldu-bitti ile değil aksine toplumsal uzlaşıyı esas almak suretiyle çözümlenmesinden yanaydı. Bu yüzden Medine'nin önde gelen isimleri ile istişare etme gereğini duydu. Görüşlerine başvurduğu sahabelerin önemli bir kısmı teklif edilen isme sıcak bakmakla birlikte kendi çekincelerini ifade etmekten geri durma-

1 Hz. Ebû Bekir'in halîfe oluşuna dair tarihsel rivayetler için bkz: Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer Vâkıdî (v.207/823) Kitâbu'r-Ridde (thk: Muhammed Hamîdullah) Paris, 1980, s.21-30;Halîfe bin Hayyât (v.240/854) Târîh, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 1995, s.50; Ebû Muhammed Abdullah bin Müslim bin Kuteybe ed-Dîneverî (v.276/889) el-Meârif (thk: Muhammed Ali Beydûn) Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003, s.99-100;

2 Hazrec kabilesinden Sa'd bin Ubâde, Hz. Ebû Bekir'e biat etmemiş bu yüzden Hz. Ömer ile arasında gerginlik yaşanmıştır. Hz. Ali'nin ise 75 gün ya da 6 ay sonra biat ettiğine dair bilgiler mevcuttur. Vâkıdî, 25, 31. Mesele hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Cem Zorlu, İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi, Yediveren Yayınları, Konya, 2002, s.142-146, 218.

3 Adem Apak, Anahatlarıyla İslâm Tarihi-II, Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2012, s.57.

4 Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr et-Taberi (v.310/922) Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, c.II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2008, s.352; İzzüddîn Ebû'l-Hasân Ali bin Muhammed İbnü'l-Esîr (v.630/1232) el-Kâmil fi't-Târîh, c.I, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2007, s.407; Ebû'l-Fidâ İsmaîl İbn Kesîr (v.774/1372) el-Bidâye ve'n-Nihâye (thk: Seyyid İbrahim el-Huveyti), c.VII, Şurûk li'n-Neşri ve't-Tevzî, Beyrût, 2007, s.206.

dılar. Sahabenin temel çekincesi; Hz. Ömer'in sert mizacına yönelik idi. Hz. Ebû Bekir ise; endişeleri haklı bulmakla birlikte Hz. Ömer ismi üzerinde ısrarcı oldu.[5] Halifenin bu kararlı tavrı mevcut çekince ve kaygıları azalttı. Böylece Hz. Ömer'in seçilmesinin önündeki "psikolojik engel" ortadan kalkmış oldu.

Hz. Ebu Bekir'in vefatı üzerine halife olan Hz. Ömer, hilafeti boyunca siyasi, idari, askeri ve ekonomik anlamda birçok başarıya imza atmış ve başarılı bir yönetim sergilemiştir. Ayrıca o İslâm toplumunun menfaati için en zor şartlarda çalışma ve gereken önlemleri alma noktasında tereddüt göstermemiş ve bu kararlılığını hayatının sonuna kadar sürdürmüştür.

I. ŞÛRANIN TEŞEKKÜLÜ VE YAPISI

İslâm'ın ikinci halîfesi olan Hz. Ömer, 644 tarihinde Medine şehrinde suikasta uğradı.[6] Halîfe ağır bir şekilde yaralanmıştı ve uzun bir müddet hayatta kalması mümkün gözükmüyordu. Bu nedenle Medine halkından bir grup insan ona gelerek kendisinden sonra halîfe tayin etmesi noktasındaki arzularını: *"Ey Müminlerin Emiri! Keşke kendinden sonra halîfe tayin etmiş olsaydın ya!"* sözü ile dile getirdiler.[7] Böyle bir teklifin gereğini yerine getirmek Hz. Ömer için bile zor bir tercih idi. Her ne kadar Hz. Ebû Bekir'in seçilmesinde aktif rol almış olsa da [8] bu mesele önceki ile kıyas edilemeyecek kadar zordu. *"Anlaşılan halîfe, kendi döneminde yaşanan gelişmelerden ve sosyal bünyedeki değişmelerden yola çıkarak toplumun artık önceki gibi rahat idare edilemeyeceğini görmüş, kendisinden sonra halîfe olacak kişinin daha zor şartlarda görev yapacağını fark etmiş, bundan dolayı da herhangi bir kişiyi tayin etmekten, daha doğrusu bunun sorumluluğunu tek başına üstlenmekten kaçınmış olabilir."*[9]

Hz. Ömer, yeni halîfenin kendisi tarafından tayin edilmesi teklifine sıcak bakmadığı gibi oğlu Abdullah'ın da halîfe olmasını istemedi.[10] Diğer taraftan o, toplumun yöneticisiz kalma ihtimalini göz önüne alarak bu işin bir şûra ile halledilmesini önerdi. Hz. Ömer'in şûra önerisi yeni halîfenin bir uzlaşı ile seçilmesini mümkün kılabilirdi. Bu ne-

5 et-Taberî,II, 352-353; İbnü'l-Esîr, I, 407-408.

6 Rivayete göre Muğire bin Şu'be'nin kölesi olan Ebû Lü'lü efendisinin kendisinden fazla ücret aldığını Halîfe Hz. Ömer'e şikâyet etmiş ancak ondan istediği yanıtı alamayınca onu hançerlemiştir. Ayrıntı için bkz: Mutahhar bin Tâhir el-Makdisî (v.387/997) Kitâbu'l-Bed ve't-Târîh,c.V, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kâhire, tsz. , s.188; Abdurrahmân bin Muhammed ibn Haldun (v.808/1406) Târîh, (Haş:Halil Şehâde) c.II, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2000, s.568; Hugh Kennedy, The Prophet and the age of the Caliphates, Pearson Education Limited, Edinburg, 2004, pp.69.

7 Ebû Muhammed Abdullah bin Müslim bin Kuteybe ed-Dîneverî (v.276 /889) el-İmâme ve's-Siyâse (tsh: Muhammed Mahmûd er-Rafi'), Matbaatü'n-Nîl, Mısır, 1904, s.38; et-Taberî, II, 580; İbnü'l-Esîr, I, 487.

8 Vâkıdî, 26-27.

9 Apak, 189-190.

10 et-Taberi, II, 580; İbnü'l-Esîr, I, 487. Hz. Ömer, oğlunun halifeliğine dair istekleri: *"Hanımını dahi boşamaktan aciz biri nasıl halîfe olabilir"* sözüyle geri çevirdi. Ayrıntı için bkz: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi (Red: H. Dursun Yıldız) c. II, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986, s.191.

denle şûra üyelerinin toplum nazarında saygınlığı olan kimselerden seçilmesi durumu daha da kolaylaştırabilirdi. Tarihsel rivayetler Hz. Ömer'in görmüş olduğu bir rüyanın etkisinde kaldığını ve Hz. Peygamber'in: "*Onlar cennet ehlindendir.*" sözüne mazhar olan kişileri şûranın üyeleri olarak seçtiğini haber vermektedir.[11] Buna göre cennetle müjdelenen ve hayatta olan altı kişinin oluşturacağı bir şûra marifetiyle mesele çözüme kavuşturulacaktı.[12] Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olan yedi kişi olmasına rağmen, Hz. Ömer, eniştesi olan Saîd bin Zeyd bin Amr bin Nüfeyl'i şûraya dâhil etmedi. Sonra insanlara altı isimden oluşan adayları açıkladı. Bundan sonra onlar "Şûra ehli" olarak anıldılar.[13] Şûra; Hz. Ali, Hz. Osmân, Abdurrahmân bin Avf, Sad bin Ebî Vakkâs, Zübeyir bin Avvâm ve Talha bin Ubeydullah'tan oluşmaktaydı.[14] Rivayetler şûra üyelerinden Talha bin Ubeydullah'ın şûranın teşkili aşamasında Medine dışında olduğu ve ancak yeni halife seçildikten sonra şehre geldiğini haber vermektedir.[15]

"Bu altı kişi o günün "kamuoyu temsilcileri" ydi. Aynı zamanda da İslâm'a ilk giren büyük sahabedendiler. Hepsi de "cennetle *müjdelenenler"dendi. Bu durum, o gün için dikkate değer bir özellikti. Çünkü dindarlık, ölçütlerden biriydi. Ömer bin Hattab, "cennetle müjdelenen on kişi" içinde olmasına rağmen amcaoğlu Said bin Zeyd bin Amr bin Nüfeyl'i kurula sokmadı.* Oğlunun tayinini yasakladığı gibi, onu da yakın oluşu do*layısıyla uzak tuttu."*[16] Hz. Ömer'in oğlu ve eniştesini hilafet işlerinden uzak tutması; meselenin ortaya çıktığı anda dile getirdiği: "*Ne hayatta iken ne de öldükten sonra bu işin sorumluluğunu yüklenmek istemem*" sözüne uygunluk arz eder.[17] Diğer taraftan Abdullah bin Ömer'in halîfe olmamak şartı ile şûraya sonradan dâhil edilmiş olması;[18] seçimin kısa zamanda sonuçlanması ya da olası bir beraberliğin seçimi çıkmaza sokmasının önüne geçmek amacına yönelik bir tedbir olarak görülebilir.

Şûra üyelerinin kabilelerine ve konumlarına gelince: "*Osmân bin Affân, Ümeyyeoğullarındandır; Ali bin Ebî Tâlib, Hâşimoğullarındandır; bu ikisi aynı zamanda Abdümenâfoğullarındandır. Abdurrahmân bin Avf ve Sa'd bin Ebî Vakkâs* Zühre kabilesindendir. Zübeyr, Esed bin Abdiluzzaoğullarındandır. *Talha, Ebû Bekir'in kabilesi Teymoğullarındandır. Açıktır ki Talha'nın halîfelikte gözü yoktu.* Çünkü daha önce halîfe (Ebû Bekir) seçilen, ayrıca öteki kabilelerle eşit olmayan bir kabiledendi. Zübeyir bin Avvâm da Talha gibiydi. Zübeyir, Esed bin Abdiluzza bin Kusayoğullarındandı. *Bunlar, amcaoğulları Abdümenâfoğulları'na kıyasla küçük bir kabileydi. Ayrıca Zübeyir, Hâşimoğulları safında*

11 et-Taberi, II, 580; İbnü'l-Esîr, I, 487.

12 Kennedy, 69.

13 Muhammed Âbid el-Câbirî; Arap-İslâm Siyasal Aklı (çev: Vecdi Akyüz), Ankara Kitapevi, İstanbul, 2001, s.188.

14 et-Taberi, II, 580; İbnü'l-Esîr, I, 487.

15 İbnü'l-Esîr, I, 487, 489.

16 Câbirî, 188.

17 et-Taberi, II, 580; İbnü'l-Esîr, I, 487.

18 ed-Dîneverî, 41; Belâzurî, VI, 121; et-Taberi, II, 581; İbnü'l-Esîr, I, 487; İbn Kesîr, III, 317.

yer alıyordu. O, Rasulullah'ın halaoğluydu. Dolayısıyla, Ali bin Ebî Tâlib'in önüne geçemezdi. Geriye Abdurrahmân bin Avf ile Sa'd bin Ebî Vakkâs kalıyor; belirttiğimiz gibi onlar, Zühreoğullarındandı. Bu önemli bir kabile olmakla birlikte, Abdümenâfoğullarıyla ne cahiliye ne İslâm döneminde denk ve eşit değildi. Öyleyse sorun, Abdümenâfoğullarıyla sınırlı kalacak, yarışma Haşimoğullarından Ali bin Ebî Tâlib ile Ümeyyeoğullarından Osmân bin Affân arasında olacaktı..."[19]

Seçim şûrası fikri, Ümeyyeoğulları tarafından kabul görürken Hâşimoğulları arasında görüş ayrılığına neden oldu. İlk andan itibaren hilafet meselesinde hak sahibi oldukları kanaatinde olan Haşimoğulları, haklarının bir şûraya bırakılması fikrine sıcak bakmadılar. Oysaki Ümeyyeoğulları, bu zamana kadar iktidar olma noktasında talepkâr bir tavır sergilememişlerdi. Böyle bir durum, onların İslâm'ı geç kabul edişleri ve toplumun kendilerine bakış açısıyla alakalı idi. Ensâr'ın dâhil edilmediği ve tamamı Kureyş kabilelerine mensup kişilerin oluşturduğu bir şûra ile iktidarın yolunun kendilerine açılacağına inandılar. Bu yüzden seçim sonuna kadar Hz. Osmân etrafında birleştiler. Hâşimoğullarına göre şûraya dâhil olmak; sahip oldukları tüm haklardan vazgeçmek anlamına geliyordu. Bu yüzden ailenin önde gelen isimlerinden Hz. Abbâs, Hz. Ali'yi şûraya dâhil olmaması için uyardı. Hz. Peygamberin vefatından önce de Hz. Ali'ye tavsiyelerde bulunmuş olan[20] Hz. Abbâs, Hz. Ali'ye: "*Onlarla bu işi üstlenme!*" dedi. Bu uyarı Hz. Ali'nin hoşuna gitmedi ve bu yüzden düşüncesini: "*Ben ihtilaftan hoşlanmıyorum*" şeklinde dile getirdi. Hz. Abbâs uyarısına devam ederek: "*O halde sen hoşlanmadığın şeyleri göreceksin*" dedi.[21]

Şûra üyelerinin tamamının Kureyşli olması, Ensâr'a kendi geleceklerini şekillendirecek siyasi bir organizasyonda söz hakkı verilmemiş olması üzerinde durulması gereken önemli bir meseledir. Ensâr'ın, Ümeyyeoğulları ile arasının iyi olmaması, öte yandan Hâşimoğulları lehine tavır sergilemeleri; onları bu seçimde önemli bir aktör haline getirebilirdi. Böyle bir durumda Hz Ali'nin avantajlı hale gelmesi beklenebilirdi. Ancak Hz. Ömer, onlara pasif bir görev takdir etmekle yetindi.

Hz. Ömer, ölümünden sonra otorite boşluğunun siyasi bir krize yol açabileceğini de dikkate alarak en kısa zamanda çözüme gidilmesini arzu ediyordu. Bu nedenle şûra üyelerini çağırdı ve onlara şöyle bir konuşma yaptı: "*Ben mesele ile ilgilendim ve sizleri toplumun liderleri, önde gelenleri olarak gördüm. Bu mesele sizlerin aranızda kalacak. Allah'ın Rasûlü sizden razı olarak öldü. Sizler doğru yol üzere kaldığınız müddetçe toplum hakkında endişem yoktur. Ancak ben sizlerin kendi aranızda ayrılığa düşmenizden ve insanların da bundan dolayı ihtilafa düşmelerinden endişe ediyorum. (O halde) Aişe'nin odasına gitmek için çıkın ve ondan izin isteyin ve orada istişare edip aranızdan birini*

19 Câbirî, 188-189.

20 Ebû Abdullah İbn Sa'd (v.230/844) et-Tabakâtü'l-Kübrâ (thk: Ali Muhammed Ömer) c.II, Mektebetü'l-Hânci, Kâhire, 2001, Zorlu, 52.

21 et-Taberi, II, 580; İbnü'l-Esîr, I, 487.

seçin. Daha sonra sözüne ilaveten: "*Aişe'nin odasına gitmeyin yakın bir yerde bulunun!*"-22*dedi.* Hz. Ömer'in ilk önce Hz. Aişe'nin odasını işaret edip ardından bu öneriden vazgeçip kendine yakın bir yerde istişarelerin sürmesini istemesi; mesele hakkında ne kadar hassas tavır sergilediğinin açık bir işareti idi. O, bu tavrı ile yeni halife seçimi noktasında yaşanması muhtemel tartışmaları engellemeyi düşünmüş de olabilir. Nitekim istişareye başlayan şûra üyelerinin tartışmaya başlamaları ve seslerini yükseltmeleri Abdullah bin Ömer'in uyarısını beraberinde getirmiştir. Nihayetinde Hz. Ömer yaralı halde toplantının yapıldığı yere gelmiş ve onlara şu ikazda bulunmuştur: "*Sizler şimdi durun bakalım! Ben öldüğüm zaman istişareniz üç gün sürsün. Haydi Suheyb! Müminlere imamlık yap. Dördüncü günden önce sizler kendi aranızdan emiri seçmiş olmalısınız. Abdullah bin Ömer toplantıda bir tavsiyeci olarak bulunacak ve kesinlikle bu işten kendisine bir nasip olmayacak. Talha sizinle karara ortak olacak. Şayet üç gün içerisinde gelirse kararınıza dâhil edin. Üç* gün geçmesine rağmen gelmemiş ise (içinizden) *bir kişi onun adına karar versin. Talha'nın yerine kim karar vereceğini söyleyin.* Sa'd bin Ebî Vakkâs: "*Ben karar vereceğim. İnşallah bana* (kararıma) *muhalefet etmez.*" Hz. Ömer sözlerine devamla: "*Ben sizin ihtilaf etmeyeceğinizi ümit ediyorum inşallah. Ayrıca Ali ya da Osmân'dan birinin lider olacağını zannediyorum. Şayet Osmân olursa; o yumuşak huylu biridir. Ali olursa şakacı biridir ve onları doğru yola iletir. Sa'd'ı seçerseniz o buna layıktır. Onun dışında biri seçilirse ondan yardım istesin. Ben onu zayıflığı ya da ihanetinden dolayı azletmedim. Abdurrâhman ne güzel bir görüşe sahiptir! Feraset sahibi, doğru karar veren birisidir. Allah'ın koruması altındadır. O halde onu dinleyiniz.*"[23]

Hz. Ömer'in açık bir biçimde Hz. Ali ve Hz Osmân'ın ismini zikretmesi şaşılacak bir durum değildir. Özellikle o dönemin şartları içerisinde Haşimoğulları ve Ümeyyeoğulları'nın siyasi etkinliği göz önüne alındığı zaman müstakbel halifenin Kureyş'in bu iki önemli kolundan birine mensup olacağı aşikârdı. Bu durumun toplumsal dengeleri bozma ihtimali de mevcut idi. Böyle bir riski göz önünde bulunduran Hz. Ömer, alternatif isimleri (Sa'd bin Ebî Vakkâs, Abdurrâhman bin Avf gibi) zikrederek meselenin problemsiz biçimde çözümünü arzulamış da olabilir. Şurası bir gerçek ki; en kısa zaman içerisinde yeni bir halifenin seçilmesi toplum açısından hayati öneme sahip bir mesele idi. Bu nedenle şu tavsiyeleri yapmaktan kendini alamadı: "*Ey Ebû Talha! Allah İslam'ı sizinle aziz kıldı. Ensâr'dan 50 kişi seç ve bu topluluk birini seçene kadar onları teşvik etsin.*" Mikdâd bin Esved'e: "*Sen beni mezara koyarken onlar da birini seçene kadar toplantı yapsın*". Süheyb'e: "*Haydi Süheyb! Sen de üç gün boyunca Müslümanlara namaz kıldır. Haydi bakalım! Ali, Osmân, Zübeyr, Sa'd, Abdurrahman bin Avf ve gelirse Talha seçim işine başlasın. Abdullah bin Ömer'de seçilmemek şartıyla toplantıda bulunsun.* Misver

22 et-Taberi, II, 580; İbnü'l-Esîr, I, 487.

23 et-Taberi, II, 581; İbnü'l-Esîr, I, 487. Bazı kaynaklarda Hz. Ömer'in başta Abdurrahmân bin Avf olmak üzere bazı isimler hakkında olumsuz ifadelere yer verilmektedir. Bkz: ed-Dîneverî, el-İmâme ve's-Siyâse, 41 Bkz: Bu tür rivayetlere vaka ile örtüşmediği için ihtiyatla bakmak gerekmektedir.

bin Mahreme'ye: "*Sen onlarla birlikte kal. Beş kişi biri hakkında ortak bir görüşe sahip olur, biri reddederse onun boynunu vurun. Şayet dört kişi bir kişi üzerinde ittifak eder ve iki kişi bundan kaçınırsa o ikisinin başını vurun. Üç kişi birinden diğer üç kişide birinden razı olursa Abdullah bin Ömer'i hakem tayin edin. Hangi taraf ağır basarsa onu seçin. Abdullah bin Ömer'in görüşüne razı olmaz iseniz, Abdurrahman bin Avf'ın olduğu tarafı tercih edin. İnsanların üzerine ittifak ettiği kişiden kaçınanları öldürün.*"[24] Hz. Ömer'in yapmış olduğu ve uyarı niteliği taşıyan bu son konuşmanın ardından insanlar dağıldı. Aldığı yaralara uzun süre dayanamayan Hz. Ömer vefat etti. Cenaze namazının kıldırılması hususunda gerek Hz. Osmân gerekse Hz. Ali niyetli olsa da böyle bir talep kabul görmedi. Her iki sahabenin de Hz. Ömer›in cenaze namazını kıldırmak istemeleri son derece samimi bir istek idi. Ancak normal şartlar altında kabul görmesi mümkün olan bu isteğin, olağanüstü bir ortamda kabul görmesi mümkün değildi. Kaldı ki; Hz. Osmân ya da Hz. Ali cenaze namazını hangisi kıldırırsa kıldırsın, ne kadar samimi olurlarsa olsunlar; namaz kıldıran kişinin kıldırmayan karşısında psikolojik üstünlük sağlaması ve siyaseten küçük bir avantaj elde etme ihtimali var idi. Bütün bu hassas dengeler gözetilerek namazı Hz. Suheyb kıldırdı.[25] Ardından Hz. Ömer, Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekr'in kabrinin bulunduğu yere defnedildi.[26]

II- ŞÛRANIN FAALİYETLERİ VE YENİ HALİFENİN SEÇİMİ

Hz. Ömer'in vefatına müteakip seçim şûrası Misver bin Mahreme'nin evinde ya da Beytülmal veya Hz. Aişe'nin odasında toplandı.[27] Toplantı başladığı zaman beş kişi ve hakem olarak Abdullah bin Ömer vardı. Talha bin Ubeydullah henüz gelmemiş idi. Talha el-Ensâri seçim şûrasının sağlıklı biçimde faaliyet göstermesi için tüm önlemleri aldı. Bu kapsamda şûra üyeleri dışındaki kimselerin toplantı yapılan yere girmesine müsaade edilmedi. Diğer yandan toplantı esnasında Amr bin As ve Muğire bin Şu'be şura üyelerinin toplandığı yerin kapısına gelerek oturdular. *Böyle bir durumdan rahatsız olan Sa'd bin Ebî Vakkas onlara çakıl fırlatarak ayağa kaldırdı ve şöyle seslendi: "Sizler: Bizler buradayız çünkü şûranın üyeleriyiz demeye mi çalışıyorsunuz?"*[28] Amr bin As, Muğire bin Şu'be gibi isimlerin bizzat seçimin yapıldığı yerin önünde bekleyiş içerisine girmesi; seçim komisyonu üzerinde Hz. Osmân lehinde bir baskı oluşturmak şeklinde anlaşılabilir ki, böyle bir durum hem Ümeyyeoğulları'nın hem de taraftarlarının bu işe ne kadar çok önem verdiğinin açık bir kanıtıdır. Ancak böyle bir durumun haksız bir rekabeti berabe-

24 et-Taberi, II, 581; İbnü'l-Esîr, I, 487. Benzer rivayetler için bkz: ed-Dîneverî, el-İmâme ve's-Siyâse, 41; Ahmed bin Yahyâ bin Câbir Belâzurî (v.279/892) Ensâbu'l-Eşrâf (thk: Süheyl Zekkâr-Reyyâd Zerkelî) c.VI, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1996, s.123-124.

25 İbn Haldûn, II, 569.

26 ed-Dîneverî, el-İmâme ve's-Siyâse, 43; Belâzurî, VI, 127; et-Taberi, II, 582; İbnü'l-Esîr, I, 488.

27 İbnü'l-Esîr, I, 488. Bazı kaynaklarda Hz. Ömer'in ilk önce Hz. Aişe'nin odasını işaret ettiği sonra bundan vazgeçerek yakın bir yerde meselenin çözülmesine ilşkin rivayetler vardır. Bkz: et-Taberi, II, 581.

28 et-Taberi, II, 582; İbnü'l-Esîr, I, 488; İbn Kesîr, III, 317; İbn Haldûn, II, 569. Ayrıca bkz: Hüseyin Algül; İslâm Tarihi, c. II, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1986, s.362.

rinde getirme ihtimali vardı. Bu nedenle toplantının yapıldığı esnada Seçim sürecinde Sa'd'ın tepkisi anlamlıdır. Çünkü şûra çalışmalarının yürütüldüğü yerin hemen yakınında Ümeyye taraftarlarının bulunması süreci olumsuz biçimde etkileyebilirdi.

Yeni halifeyi seçecek komisyonda hararetli tartışmalar yaşandı. Hiç kuşkusuz bu durum en çok Ebû Talha'yı huzursuz etti. Kendisine verilen vazife; şûranın mümkün olan en kısa zamanda bir sonuca ulaşmasını temin etmek idi. Bu nedenle o, şûra üyelerini şu sözlerle açıkça ikaz etti: "*Böyle tartışacağınıza bir an evvel işinizi hallederseniz, benden korunmuş olursunuz. Ömer'in ruhunu alan Allah'a yemin olsun ki; bu iş için sizlere üç günden fazla süre vermeyeceğim. Sonra evime çekilip ne yapacağınızı bekleyeceğim.*"[29]

Gerçekten ilk anda hiç kimse halifelik noktasında kendi hakkında feragat etmek istemedi. Durum böyle olunca seçim komisyonun kilitlenme ve iş yapamaz hale gelme ihtimali belirdi. Böyle bir durum arzu edilen tablo değildi. Bu yüzden olsa gerek Abdurrahman bin Avf inisiyatif almaya karar verdi ve şûra üyelerine seslendi: "*Sizlerden hanginiz bu işten feragat edip de kendisinden daha faziletli olan kimseye bu işi terk edebilecek?*" Hiç kimse ona cevap vermedi. Abdurrahman sözüne devam ederek: "*Ben bu işten kendimi uzak tutuyorum*" dedi. Hz. Osman: "*Ben ilk razı olanlardanım. Ben Allah'ın Peygamberinden (Abdurrahman için): "O, gökte de yerde de emin kişidir" dediğini işittim.*" Topluluk da: "*Bizler de razı olduk*" dedi. Ancak Hz. Ali ses çıkarmadı. Abdurrahman ona hitaben: "*Ey Ebû Hasan! Sen ne dersin*?" Hz Ali kendisine yöneltilen soruya: "Şayet hakka riayet edeceğine, arzuna tabi olmayacağına, akrabanı kollamayıp, ümmete layık olanı seçeceğine söz verirsen" şeklinde bir taleple karşılık verdi. Abdurrahman bin Avf ise: "*Benim göstereceğim, sizlerin işlerinizi yürütecek ve kendisinden razı olacağınız kimseye itaat edip, onu seçeceğinize dair söz verin. Ben Allah'a söz veriyorum ki; akrabayı sırf akraba olduğundan dolayı gözetmeyeceğim ve Müslümanlara bu konuda zarar vermeyeceğim.*" dedi. Bu konuşmanın ardından onlardan söz aldı ve onlara söz verdi. [30] Hz. Ali'nin, Abdurrahman bin Avf'ın hakemliğini şartlı olarak kabul etmesi; onun bu hususta birtakım kaygılar taşıdığının açık göstergesidir. O'nun zihninde taşımış olduğu kaygı Abdurrahman ile Hz. Osmân'ın akraba olmasından kaynaklanmaktaydı.[31]

Abdurrahman bin Avf konuşması esnasında Hz. Ali'ye hitaben: "*Sen Hz. Peygamber'e olan yakınlığın ve İslâm'a ilk girenlerden olman nedeniyle bu işe daha ehil olduğunu iddia ediyorsun. Şayet bu iş senden başkasına havale edilecek olursa şûra üyelerinden hangisini layık görürsün?*" dedi. Hz. Ali: "*Osmân*" cevabını verdi. Abdurrahman aynı soruyu Hz. Osmân'a yöneltti ve dedi ki: "*Sen, Abdümenafoğulları'nın önde gelenlerinden biriyim, Allah'ın Peygamberinin akrabasıyım ve amcasının oğluyum, benimde İslâm'da*

29 et-Taberi, II, 582; İbnü'l-Esîr, I, 488.

30 et-Taberi, II, 582; İbnü'l-Esîr, I, 488. Ayrıca bkz: bkz: Belâzurî, III, 127; İbn Haldûn, II, 569; Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, II, 192; Algül, II, 364.

31 Belâzurî, VI, 125; İbnü'l-Esîr, I, 490.

önceliğim ve faziletim var. Bu işin bana bırakılması lazımdır diyorsun. Fakat bu iş sana değil de başkasına bırakılsaydı bu işe kimi layık görürdün" Hz. Osmân: "*Ali*" cevabını verdi.[32]

Abdurrahmân bin Avf, seçim sürecinin kısa bir müddet içerisinde, sağlıklı bir biçimde tamamlanması için çok gayret gösterdi. Öyle ki, bu yüzden uykuları bile bölündü. Durumun netlik kazanması açısından şûranın iki önemli ismi; Zübeyir bin Avvâm ve Sa'd bin Ebî Vakkâs'ı yanına çağırdı. Zübeyr'e, Abdümenâf'a olan yakınlığı ile bu meseleyi birbirine karıştırmama noktasında tavır sergilemesini istedi. Zübeyir açık bir şekilde reyinin Hz. Ali'ye ait olduğunu bildirdi. Sa'd bin Ebî Vakkâs ise, bizzat aday olması halinde ona reyini vereceğini ancak kendisi değil de Hz. Osmân'ı düşünüyorsa tavrının Hz. Ali lehinde olacağını beyan etti.[33]

Abdurrahmân bin Avf, Zübeyir ve Sa'd ile yapmış olduğu görüşmenin ardından Misver bin Mahreme'ye Hz. Ali ve Hz. Osmân'ı çağırmasını istedi. Önce Hz. Ali daha sonra da Hz. Osmân ile uzun bir müddet sohbet etti.[34] Yapılan görüşmenin içeriği noktasında herhangi bir ayrıntıya sahip olmasak da, toplantının verilecek son karar arifesinde belirli bir etkiye sahip olduğunu tahmin edebiliriz.

Hz. Ömer'in tavsiyesi ile teşekkül etmiş olan komisyona halife seçmesi için tanınan sürenin sonuna yaklaşılmıştı. Bu yüzden Hz. Ali ve Hz. Osmân ile görüştükten sonra gece boyunca Medine'nin önde gelen isimleri ile istişare eden Abdurrahmân bin Avf, ertesi gün kararın açıklayacaktı. Nitekim beklenen vakit geldi. Sabah namazından sonra şûra üyeleri, Muhâcir ve Ensâr'dan toplumun önde gelen isimleri,[35] bölge valileri bir araya geldi. İki isimden (Hz.Ali-Hz. Osmân) birinin halife olması kesin gibiydi. Bu nedenle Abdurrâhman, toplananların bu hususta son sözleri söylemelerini arzu etti. Bu düşüncesini yapmış olduğu konuşmada şöyle dile getirdi: «*Ey İnsanlar! İnsanlar burada toplanmışlardır. Bölge yöneticilerinin bir an evvel şehirlerine gitmesi gerekir. Bu nedenle bana tavsiyede bulunun da bu işi bitirmiş olalım*".[36] Muhtemelen Abdurrahmân bin Avf, yapmış olduğu konuşma ile ön plana çıkmış olan iki adaydan biri üzerinde ittifak sağlanacağını ummaktaydı. Ancak böyle bir beklenti Hz. Osmân ve Hz. Ali taraftarları arasında gereken karşılığı bulmadı. Aksine iki taraf arasında neredeyse kavgaya varacak bir tartışma baş gösterdi. Durumun vahametini anlayan Sa'd bin Ebî Vakkâs: "*Ey Abdurrâhman! İnsanlar arasında fitne ortaya çıkmadan ve aramızda yayılmadan bu işi bitir*" şeklinde bir uyarıda bulundu. Bu uyarıyı dikkate alan Abdurrahmân bin Avf: "*Ben daha evvel Müslümanlar ve ileri gelenler ile görüşüp bu işin bir karara bağlanmış olduğunu*

32 et-Taberi, II, 582, 585; İbnü'l-Esîr, I, 488; İbn Kesîr, III, 318; İbn Haldûn, II, 569.

33 et-Taberi, II, 582; İbnü'l-Esîr, I, 488-489.

34 et-Taberi, II, 583; İbnü'l-Esîr, I, 489.

35 İbn Haldûn, II, 570; Câbirî,190; Patricia Crone; "*Shûrâ As An Elective Institution, Quaderni di Studi Arabi,Vol.19,n.p., 2001, pp.7.*

36 et-Taberi, II, 583; İbnü'l-Esîr, I, 489.

*umuyordum. Siz şûra ehli! Bu konuda kendinize bir tuzak kurmuş olmayasınız."*şeklinde görüş bildirdi. Ardından Hz Ali'yi çağırdı ve ona:"*Ey Ali! Bu işi yüklendikten sonra Allah'ın kitabı, peygamberinin sünneti ve ondan sonraki halifelerin yolunu izleyeceğine söz verir misin?*" şeklinde bir teklif yaptı. Böyle bir teklife Hz. Ali: «*İlmim ve gücüm dâhilinde"* diye karşılık verdi. Abdurrahmân aynı teklifi Hz. Osmân'a yaptığı zaman ondan tereddüde mahal bırakmayacak kesinlikte bir yanıt aldı. Bunu üzerine o, Hz. Osmân'ın elini tutarak yeni halifeyi ilan etti.[37] Böylece İslâm›ın üçüncü halife seçilmiş oldu.[38] Seçim sonucu Hz. Ali için hayal kırıklığı oldu. O, Abdurrahmân'a hitaben: "*Bize karşı bir araya gelip dayanışmanız sadece bu güne mahsus değildir.* 'Artık bana güzelce sabır gerekir. Anlattıklarınıza ancak Allah'tan yardım istenir.'[39] *Vallahi, kendisinden sonra seni halife tayin etmesi için Osmân'ı bu işe tayin etmiş bulunuyorsun.*"[40] dedi. Hz. Ali'nin seçim sonucunun açıklanmasının hemen ardından göstermiş olduğu bu tepki doğru anlaşılmalıdır. Hz. Ali'nin tavrı; halîfe olmayı arzulayan bir kimsenin yaşamış olduğu hayal kırıklığının dışavurumudur. Öfke ve kızgınlık halinde söylenen bir sözden hareketle, ilk baştan beri Hz. Ali'ye karşı bir işbirliğinin olduğunu iddia etmek tarihsel gerçeklik açısından pek de inandırıcı gözükmemektedir.

III- SEÇİM ŞÛRASI'NIN TARAFSIZLIĞI

Yeni halifeyi belirleme yöntemi olarak şûra fikrinin ön plana çıkması; Hz. Ömer'in bir tasarrufu idi. Dolayısıyla böyle bir mekanizmanın tercih edilmiş olmasında Ümeyye ya da Haşimoğulları'nın bir rolü olmamıştır. *Şûra›nın teşekkül etmesi* fikrinin zorunlu bir tercih olup olmadığı noktasında farklı görüşler ileri sürülebilir. Ancak *şurası bir gerçek ki;* Hz. Ömer'in iki potansiyel adayı (Hz. Osman, Hz.Ali) halife olmaları durumunda adaletli davranmaları hususunda uyardığına dair rivayetler mevcuttur.[41] Muhtemelen Hz. Ömer doğrudan bir aday ismi verip yeni halife seçiminde etkinliğinin artması yerine, bu işi dini nassların öngördüğü biçimde bir şuraya havale etmekle sorumluluğunu minimize etmeye çalışmış ve diğer yandan her biri cennetle müjdelenen altı *kişiyi bu iş için vazifelendi*rerek seçimde dini bir kriteri öncelemiştir. [42]

Hz. Ömer şûra üyelerini; potansiyel iki adayla olan akrabalık ilişkilerine göre değil, dini açıdan konumlarını esas alarak tespit etmiştir. Böylece yeni seçilecek halifenin toplumsal desteği elde etmesi amaçlamıştır. Hz Ömer'in *şûra›nın sağlıklı faaliyet göstermesi için* Ensâr'dan bazı isimlere denetim görevi vermiş olması; tarafsız çalışan ve dış baskılardan etkilenmeyecek bir mekanizma kurma amacına yöneliktir. Nitekim Ümeyyeoğul-

37 et-Taberi, II, 583; İbnü'l-Esîr, I, 489; İbn Kesîr, VII,318-319. Ayrıca bkz: İbn Haldûn, II, 570; Algül, II, 366; Crone, 8; Kennedy, 70.

38 Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, II, 193.

39 Yûsuf Sûresi, XXII / 18.

40 et-Taberi, II, 583; İbnü'l-Esîr, I, 489.

41 ed-Dîneverî, 42; Belâzurî, VI, 120.

42 Câbirî, 188.

larına yakın isimlerin seçim sürecinde toplantı yapılan yerin önünde beklemek suretiyle baskı oluşturmaya çalışması önlenmiştir.[43]

Seçim şûrası başkanı Abdurrahmân bin Avf'ın, Hz. Osmân ile olan akrabalık bağı bir gerçektir.[44] Bu gerçeği Hz. Ali de biliyordu. Bu yüzden tarafsız kalma sözü karşılığında Abdurrahmân'ın *şûra başkanlığını kabul etmiştir.*[45] Sadece bu gerçekten hareketle şûra başkanının akrabalık hisleriyle, tarafgir bir tutum içerisinde son kararı verdiğini iddia etmek pek isabetli bir görüş değildir. *Çünkü* iki aday arasında karar verme noktasında etkili olan husus; yeni seçilecek halifenin Ku'ran ve Sünnet ile birlikte önceki iki halifenin uygulamasını devam ettirip-ettirmeyeceği noktasında vereceği söz idi. Hz. Ali bu hususta kesin bir söz vermez iken, Hz. Osmân istenen bu sözü vermiştir. Böyle bir durum şûra başkanının son kararı vermesinde etkili olmuştur. Hz. Osmân'ın seçildikten bir müddet sonra önceki iki halifenin uygulamalarına aykırı tasarrufta bulunması üzerine oluşan muhalefete Abdurrahmân bin Avf'ın da katılmış olması; şûra başkanın alınan son karar da tarafgir olmadığının önemli bir kanıtıdır.[46]

Hz. Osman'ın halife seçilmesi sürecinde Ümeyyeoğulları ve taraftarlarının yoğun şekilde kendi adaylarını desteklemesine karşın Hz. Ali'nin yalnız kalması kendisi açısından önemli bir handikap olmuştur. Kendisini destekleyen Ammâr bin Yâsir, Mikdâd bin Esved gibi isimlerin siyasi bir nüfuza sahip olmayışı, seçim sürecinde Hz. Ali'nin elini rakibine karşı zayıflatan bir unsur olmuştur. Haşimoğulları'nın bu süreçte Hz. Ali'ye aktif destek sağlamayışının temel nedeni siyasi konjonktür idi. Çünkü o dönem Ümeyyeoğulları ve taraftarları Haşimoğulları'na nazaran daha fazla idi.[47] Bu yüzden olsa gerek Hz. Abbâs ilk başta Hz. Ali'yi şûraya dahil olmaması yönünde uyarmıştır. Ancak Hz. Ali bu uyarıyı dikkate almayarak seçim mekanizmasına girmiştir. Hz. Abbâs seçim sürecinin bitimine yakın Hz. Ali'yi şöyle uyarmıştır: *"Sana bir şey için başvurduğum zaman gecikmeli olarak istemediğim şeyi bana getirdin. Rasulullah'ın (s.a.v.) vefatı yaklaştığında senden bu iş kime aittir diye sormanı istedim, sen ise kabul etmedin. Vefatından sonra çare bulmanı söyledim sen ise reddettin. Ömer, seni şûraya dâhil ettiğinde girmemeni istedim, beni dinlemedin. Sana ibret olacak bir şey söyleyim: Topluluk sana geldikçe hayır de; ama kendileri seçerlerse başka. Bu topluluktan sakın. Çünkü onlar, başkası bu işi üstlenene dek bizi bu işten uzak tutarlar. Vallahi hayırlı olmayan biri bu işi üstlenir."*[48] Muhtemelen Hz. Abbâs, Hz. Ali'den şûraya girmeme veyahut bulunduğu şûrada kendisine gelen taleplere olumsuz yanıt vermesini istemekle; kendilerinden olmayan yeni halifenin

43 et-Taberi, II, 582; İbnü'l-Esîr, I, 488; İbn Kesîr, III, 317.

44 Belâzurî, VI, 125; İbnü'l-Esîr, I, 490.

45 et-Taberi, II, 582; İbnü'l-Esîr, I, 488.

46 Belâzurî, VI, 171. Ebû Zer Rebeze'de vefat edince Hz. Ali, Abdurrahmân bin Avf'a: *"Bu senin amelindir" dedi. Bu söz üzerine o: "(Ey Ali!) şayet sen kılıcını (Osmân'a karşı) eline alırsan ben de alırım, çünkü o vermiş bana vermiş olduğu söze aykırı davrandı" dedi.*

47 Câbirî, 192.

48 et-Taberi

meşruiyet problemi ile karşılaşmasını istemiş olabilir. Öte yandan böyle bir tavrın seçim sürecini kilitleyeceğinde şüphe yoktur. Hz. Ali şûraya katılmama veyahut şûrada olumsuz tavır sergilemesi yönündeki telkinlere aldırış etmemiş bu yüzden seçim sürecinde yalnız kalmıştır.

Hz. Osmân'ın yaş bakımından Hz. Ali'den büyük olması ve mizaç olarak yumuşak huylu oluşu seçilmesinde *ön* plana çıkan hususlardan idi.[49] Diğer taraftan savaşlarda müşrik akrabalarını öldüren Hz. Ali'ye karşı toplumun bir kesiminde bir *önyargının* olduğu da göz önüne alındığı zaman, Hz. Osmân'ın rakibine göre daha avantajlı olduğunu rahatlıklasöyleyebiliriz.[50]

IV- SONUÇ

İslâm tarihinde Hz. Osmân'ın halife seçilme süreci; sıkıntılı ve bir o kadar da sancılı bir dönemi ifade etmektedir. Böyle bir durum ise; geçmişten beri var olagelen ve bu süreçte tekrar ortaya çıkan Emevi-Hâşimi çekişmesinden kaynaklanmaktadır.

Ümeyyeoğullarının önemli bir kısmının Mekke'nin fethinde Hz. Peygamber'in (s.a.v) affetmesi ile İslâm'a girmiş olmaları; onların iktidar taleplerinin önünde duran en büyük engel idi. Diğer yandan Hz. Peygamberin akrabaları olan Hâşimoğullarının kendilerini iktidarın gerçek sahipleri olarak görmeleri kayıt ve şartsız bir biçimde iktidar taleplerini dillendirmelerine neden olmaktaydı. İktidar olma noktasında geçmişten kaynaklı bir çekinceye sahip Emevîler'in ve onlara nazaran daha rahat bir konumda olan Hâşimilerin ortaya koymuş olduğu tavır; yeni halifenin seçiminde önemli bir etki yapmıştır. Hz. Osmân'ın hilâfetini kendi iktidarlarının başlangıcı olarak gören Emevîler seçim komisyonunu etkileme adına her türlü gayreti göstermişlerdir. Bu bağlamda seçim şûrasının faaliyet gösterdiği günlerde başta Muğire bin Şu'be olmak üzere Ümeyye taraftarlarının bir kısmının aktif olarak Hz. Osmân lehine propaganda yapmaları bu gerçeğe işaret etmektedir. Baştan beri seçim komisyonu fikrine karşı olan Hâşimiler, Hz. Ali'yi seçim şûrasına dâhil olmaması hususunda uyarmışlar ancak Hz. Ali onların uyarısını dinlememişti. Haşimoğulları'nın seçim şûrasına sıcak bakmamasının en önemli nedeni; hilafet haklarının kendilerine ait olduğuna dair genel kabulleri idi. Bu yüzden kendilerine ait bir hakkın bir şûra tarafından tespit edilme fikrini, süregelen hilâfet iddialarından vazgeçme olarak algıladılar. Ayrıca onlar Ensâr'ın yer almadığı bir komisyondan Hz. Ali'nin lehinde bir karar çıkmasını uzak bir ihtimal olarak görmüş olabilirler.

Hz. Ömer'in dini bir kıstas çerçevesinde oluşturduğu şûra'nın teşekkül etmesinde ne Ümeyye ne de Hâşimoğullarının bir etkisi vardı. Dolayısıyla başlangıçta herhangi bir adayın lehine ya da aleyhine oluşan bir durum söz konusu değildir. Bu manada şûranın

49 ed-Dîneverî, el-İmâme ve's-Siyâse, 42, 45.

50 Bazı âlimler Hz. Peygamber'in Hac dönüşü Ğadîr Hum adı verilen yerde Hz. Ali'yi övücü sözleri sarfetmesinin, ona karşı olan antipatiyi ortadan kaldırma amacına yönelik olduğundan bahseder. Bkz: Ethem Ruhi Fığlalı, *"Gadîr-i Hum" D.İ.A. , c.XIII, İstanbul, 1996, s.279.*

Hz. Osmân ismi üzerinde karar kılmasında temel etken üyelerin şahsi görüşleri olmamıştır. Aksine o dönem toplumsal algı Hz. Osmân'ı rakibine göre daha avantajlı hale getirmiştir. Çünkü önceki iki halife zamanında Hâşimiler ve Ensâr'a nazaran *önemli görevler üstlenmiş olan Ümeyyeoğulları* seçim sürecinde toplum üzerinde etkili olmuşlar ve bu *süreci kendi lehlerine çevirmeyi başarmışlardır. Tüm bu gerçekler ortada iken şûranın yapısı üzerinden seçim sürecini anlamaya çalışmak;* bu meselede *özne-nesne ilişkisini ıskalama* anlamı ifade etmektedir.

Diğer yandan Ensâr'ın bu sürece etki edecek bir pozisyonda olmayışı tartışılması ve *üzerinde durulması gereken bir meseledir. Çünkü yeni seçilecek halifenin toplumun* her kesimi tarafından kabul görmesi; kendi siyasi meşruiyeti açısından büyük bir *önem arz* etmekteydi. Her ne kadar önemli bir kesim Hz. Osmân ismini kabul etmiş olsa bile başta Hâşimiler ve Ensâr'ın önemli kısmı için ideal halife Hz. Ali'den başkası değildi. Muhtemelen Hz. Ali, şûra başkanı Abdurrahmân bin Avf'ın, önceki iki halifenin yolundan gitme noktasındaki talebine sıcak bakmadı. Böyle bir tavır; Ensâr ve Hâşimiler'in idari hayattaki etkisini minimize etmeye çalışan yerleşik sistemi değiştirmeye yönelik bir tutumu ifade etmekteydi. Hz. Ali'nin halife olduğu zaman *öncelikle* Ümeyye kökenli yöneticileri görevden alıp yerlerine *Hâşimî ve Ensârı tayin* etmesi; bu iddiayı güçlendirmektedir.

Sonuç olarak; Hz. Osmân'ın halife seçim sürecini, şûra başkanı olan Abdurrahmân bin Avf ile olan akrabalık bağları çerçevesinde ele almak başka bir ifadeyle seçimin temel belirleyici faktörünün akrabalık ilişkisi olduğunu iddia etmek, kararın alınmasında dış etmenleri yok saymak anlamına gelmektedir. B*öyle bir bakış açısı* da tarihsel gerçekler açısından isabetli gözükmemektedir.

V-BİBLİYOGRAFYA

Algül, Hüseyin; İslâm Tarihi, c. II, Gonca Yayınevi, İstanbul, 1986.

Apak, Adem; Anahatlarıyla İslâm Tarihi-II, Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2012.

Belâzurî, Ahmed bin Yahyâ bin Câbir, Ensâbu'l-Eşrâf (thk: Süheyl Zekkâr-Reyyâd Zerkelî) c.VI, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1996.

Crone,Patricia; "*Shûrâ As An Elective Institution*, Quaderni di Studi Arabi,Vol.19,n.p., 2001.

Doğuştan Günümüze İslâm Tarihi (Red: H.Dursun Yıldız), c.II, Çağ Yayınları, İstanbul, 1986.

ed-Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah bin Müslim bin Kuteybe; el-İmâme ve's-Siyâse (tsh: Muhammed Mahmûd er-Rafi'), Matbaatü'n-Nîl, Mısır, 1904.

.....el-Meârif (thk: Muhammed Ali Beydûn) Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2003.

el-Câbirî, Muhammed Âbid; Arap-İslâm Siyasal Aklı (çev: Vecdi Akyüz), Ankara Kita-

pevi, İstanbul, 2001

el-Makdisî Mutahhar bin Tâhir, Kitâbu'l-Bed ve't-Târîh, c.V, Mektebetü's-Sekâfeti'- Diniyye, Kâhire, tsz. , Paris, 1916.

et-Taberi ,Ebû Ca'fer Muhammed bin Cerîr, Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, c.II, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrût, 2008.

Fığlalı, Ethem Ruhi; "*Gadîr-i Hum*" D.İ.A. , c.XIII, İstanbul, 1996, s.279-280.

Halîfe bin Hayyât; Târîh, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye Beyrût, 1995.

İbn Haldûn, Abdurrahmân bin Muhammed, Târîh,(Haş:Halil Şehâde) c.II, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2000.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmaîl; el-Bidâye ve'n-Nihâye (thk: Seyyid İbrahim el-Huveyti), c.VII, Şurûk li'n-Neşri ve't-Tevzî, Beyrût, 2007.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah; et-Tabakâtü'l-Kübrâ (thk: Ali Muhammed Ömer) c.II, Mektebetü'l-Hânci, Kâhire, 2001.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebû'l-Hasân Ali bin Muhammed; el-Kâmil fi't-Târîh, c.I, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrût, 2007.

Kennedy, Hugh; The Prophet and the age of the Caliphates, Pearson Education Limited, Edinburg, 2004,

Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed bin Ömer; Kitâbu'r-Ridde (thk: Muhammed Hamîdullah) Paris, 1980.

Zorlu, Cem; İslâm'da İlk İktidar Mücadelesi, Yediveren Yayınları, Konya, 2002.